

МЕТОДИ И СОФТУЕРНИ ИНСТРУМЕНТИ ЗА МНОЖЕСТВЕНО ПОДРАВНЯВАНЕ НА БИОЛОГИЧНИ СЕКВЕНЦИИ

1

ПРОФ. ПЛАМЕНКА БОРОВСКА

АЛГОРИТЪМ НА ДИНАМИЧНОТО ПРОГРАМИРАНЕ

- В математиката, компютърните науки, икономиката и биоинформатиката, **динамичното програмиране** е метод за решаване на изключително сложни проблеми посредством разбиването им на по-прости подпроблеми.
- Алгоритмите на ДП се използват за оптимизация
- Методът е изключително ефективен в случаите, когато броят на повтарящите се подпроблеми расте експоненциално като функция на размера на входните данни.
- ДП е интелигентен brute-force метод, който ни дава всички възможни решения за да изберем най-доброто
- Методът на ДП гарантира намирането на оптималното решение

АЛГОРИТЪМ НА ДИНАМИЧНОТО ПРОГРАМИРАНЕ

- Прилага се за решаването на проблеми, които съдържат припокриващи се подпроблеми и оптимални субструктури.
- Основната идея на динамичното програмиране – за решаването на даден проблем е необходимо да решим различни части от него (подпроблеми), след което комбинираме решенията на подпроблемите за получаване на цялостното решение на проблема.
- При използването на по-прости методи, много от подпроблемите се генерират и решават много пъти. При динамичното програмиране всеки подпроблем се решава еднократно при което значително се намалява броят на изчисленията му.
- След като веднъж е изчислено, решението на дадения подпроблем се съхранява -it is "memo-ized". При всеки следващ момент, когато това решение е необходимо, просто резултатът се извиква.

АЛГОРИТЪМ НА ДИНАМИЧНОТО ПРОГРАМИРАНЕ

- В компютърните науки **memoization** е оптимизационна техника, използвана предимно за ускоряване на изпълнението на програмата чрез използване на function calls за да се избегне повторението на вече изпълнени изчисления
- В контекста на някои езици за логическо програмиране, memoization е известна като tabling (lookup table).
- Терминът "*memoization*" за пръв път е използван от Donald Michie (Оксфорд, Единбург, специалист по изкуствен интелект) през 1968 г. и **произхожда от латинската дума *memorandum* (да се запомни), или "*мето*"** - да се запомнят резултатите на функциите.
- Терминът ***memoization*** да не се бърка с ***memorization***

АЛГОРИТЪМ ПО МЕТОДА НА ДИНАМИЧНОТО ПРОГРАМИРАНЕ ЗА ПОДРЕЖДАНЕ НА БИОЛОГИЧНИ СЕКВЕНЦИИ

- Динамично програмиране е изчислителен метод, който се използва за подреждане на две секвенции от протеини или от нуклеинови киселини.
- Този метод е от изключително значение за анализа на биологични секвенции, тъй като дава оптималното подреждане за две секвенции
- При метода на динамичното програмиране се извършва сравнение на всяка двойка символи в двете секвенции и се генерира подреждане на секвенциите.
- Това подреждане включва съвпадащи и несъвпадащи символи и празнини в двете секвенции, които са разположени така, че броят на съвпаденията между еднакви или свързани знаци, е максималния възможен.

АЛГОРИТЪМ ПО МЕТОДА НА ДИНАМИЧНОТО ПРОГРАМИРАНЕ ЗА ПОДРЕЖДАНЕ НА БИОЛОГИЧНИ СЕКВЕНЦИИ

- *Математически е доказано, че този метод генерира оптималното подреждане на две секвенции* при зададено множество на условията за съвпадения.
- Оптималните подреждания предоставят полезна информация за биолозите за релациите между секвенциите като напр., кои символи в секвенциите трябва да се позиционират в една и съща колона при подреждането, и като резултат се виждат позициите на вмъкване в едната секвенция (или заличаванията съответно в другата секвенция).
- Получената информация е важна за прогнозирането на функцията, структурата и еволюцията

АЛГОРИТЪМ ПО МЕТОДА НА ДИНАМИЧНОТО ПРОГРАМИРАНЕ ЗА ПОДРЕЖДАНЕ НА БИОЛОГИЧНИ СЕКВЕНЦИИ

- Софтуерът за глобално подреждане на секвенции се базира на алгоритъма *Needleman-Wunsch*, докато софтуерът за локално подреждане на секвенции се базира на алгоритъма *Smith-Waterman*
- Методът на динамичното програмиране може да се използва и за подреждане на множество секвенции, но само за малък брой секвенции, тъй като сложността на алгоритъма нараства значително за повече от две секвенции
- Програми за подреждане на секвенции се предлагат като част от софтуерните пакети за обработка и анализ на секвенции като напр., широко използвания пакет *Genetics Computer Group GAP (global alignment) and BESTFIT (local alignment) programs.*

ЦЕЛ НА АНАЛИЗА

- Откриване на общи участъци в структурите на два протеина или еднакви особености на структурата?
- Принадлежат ли изследваните протеини към едно и също семейство по отношение на дадена биологична функция
- Дали протеините споделят общ прародител (общ произход)
- Важни аспекти за изборът на типа на използвания софтуер, дали да се направи глобално или локално подреждане, избор на вида на оценъчната матрица и стойността на санкциите за наличието на празни позиции

THE DYNAMIC PROGRAMMING ALGORITHM

- S_{ij} е оценката за позиция i в секвенция a и позиция j в секвенция b
- $s(a_i, b_j)$ е оценката за подреждането на символите в позиции i и j
- w_x е санкцията за участък от x празнини в секвенция a
- w_y е санкцията за участък от y празнини в секвенция b
- Алгоритъмът прохожда всяка позиция в матрицата като оценява стойностите на всяко S_{ij}
- Когато всички позиции на матрицата (всички S_{ij}) са запълнени, най-високата оценка на подреждането се намира в последния ред и колона
- Използването на метода на ДП изисква система за оценка при сравняването на двойка символи (нуклеотиди при ДНК или аминокиселини при протеиновите секвенции), както и схема за санкции при вмъкване/заличаване (GAP penalties).

АЛГОРИТЪМ ПО МЕТОДА НА ДП

1. SCORE OF NEW ALIGNMENT = SCORE OF PREVIOUS ALIGNMENT (A) + SCORE OF NEW ALIGNED PAIR

V	D	S	-	C	Y	V	D	S	-	C	Y	
V	E	S	L	C	Y	V	E	S	L	C	Y	
15						=	8				+	7

II. SCORE OF ALIGNMENT (A) = SCORE OF PREVIOUS ALIGNMENT (B) + SCORE OF NEW ALIGNED PAIR

V	D	S	-	C	V	D	S	-	C	
V	E	S	L	C	V	E	S	L	C	
8					=	-1			+	9

III. REPEAT REMOVING ALIGNED PAIRS UNTIL END OF ALIGNMENT IS REACHED.

МЕТОД НА ДИНАМИЧНОТО ПРОГРАМИРАНЕ ЗА ПОДРЕЖДАНЕ НА СЕКВЕНЦИИ

- Методът на динамичното програмиране предполага да се следва най-добрата конфигурация на подреждането, получена до момента.
- Правят се опити за подреждането на две секвенции посредством вмъкването на празнини в различни позиции, така че да се максимизира оценката на съвпаденията при това подреждане
- Оценката се определя на базата на **"match award"** – награда за съвпаденията, **"mismatch penalty"** – санкции за разликите, и **"gap penalty"** – санкции за празнините. Колкото е по-висока оценката, толкова е по-добро подреждането.

МЕТОД НА ДИНАМИЧНОТО ПРОГРАМИРАНЕ ЗА ПОДРЕЖДАНЕ НА СЕКВЕНЦИИ

- Ако санкциите за несъвпаденията и празнините се фиксират на 0, то целта е да се открие подреждане с максимален брой съвпадения.
- **Maximum match** = дефинира се като максималния брой съвпадения, които могат да се получат чрез всички възможни изтривания на различните позиции в другата секвенция
- Използва се при сравнението на протеинови или ДНК секвенции, за предсказване на сходства в тяхната функционалност.
- примери: **Needleman-Wunsch(1970), Sellers(1974), Smith-Waterman(1981)**

АЛГОРИТЪМ НА NEEDLEMAN-WUNSCH

- Осъществява глобално подреждане на две секвенции (A и B) и се прилага за подреждане на протеинови или нуклеотидни секвенции.
- Основава се на метода на динамичното програмиране и гарантира изчисляването на максималното подреждане
- Оценките за подредените символи се специфицират от матрица на преходите $\sigma(i,j)$: сходство на символите i и j .

ГЛОБАЛНО ПОДРЕЖДАНЕ: АЛГОРИТЪМ НА *NEEDLEMAN-WUNSCH*

- Методът на динамичното програмиране е разширен с подобрена система за оценка от Smith и Waterman
- Оптималната оценка за всяка позиция в матрицата се изчислява като се прибавя оценката за текущата позиция към сумарната оценка от предишните позиции и се изваждат санкциите за празнините
- Оценката (сумарният брой точки) за всяка позиция на матриците може да бъде положително число, отрицателно число, или 0.
- Алгоритъмът на Needleman-Wunsch максимизира броя на позициите със съвпадения между секвенциите по цялата им дължина.

THE NEEDLEMAN-WUNSCH ALGORITHM

1. Създава се таблица $(m+1) \times (n+1)$ за секвенциите \mathbf{s} и \mathbf{t} с дължини m и n , съответно
2. Попълват се в таблицата позиции $(m:1)$ и $(1:n)$ със стойностите:

$$M_{i,1} = \sum_{k=1}^i \sigma(\mathbf{s}_k, -), \quad M_{1,j} = \sum_{k=1}^j \sigma(-, \mathbf{t}_k)$$

3. Започвайки от горния ляв ъгъл, се изчислява всяка позиция с помощта на рекурсивната релация :

$$M_{i,j} = \max \left\{ \begin{array}{l} M_{i-1,j-1} + \sigma(\mathbf{s}_i, \mathbf{t}_j) \\ M_{i-1,j} + \sigma(\mathbf{s}_i, -) \\ M_{i,j-1} + \sigma(-, \mathbf{t}_j) \end{array} \right\}$$

4. Прави се обратно прохождение на матрицата от долния десен ъгъл

THE NEEDLEMAN-WUNSCH ALGORITHM

Матрица на преходите

-	A	G	C	T
A	10	-1	-3	-4
G	-1	7	-5	-3
C	-3	-5	9	0
T	-4	-3	0	8

При санкция за празнини **-5**, оценката ще бъде

$$S(A, C) + S(G, G) + S(A, A) + 3 \times d + S(G, G) + S(T, A) + S(T, C) + S(A, G) + S(C, T) \\ = -3 + 7 + 10 - 3 \times 5 + 7 + -4 + 0 + -1 + 0 = 1$$

АЛГОРИТЪМ NEEDLEMAN-WUNSCH

- След изчисляването на матрицата F , долният десен ъгъл на матрицата съдържа максималната възможна оценка за произволно подреждане на двете секвенции
- За да се определи подреждането, съответстващо на максималната оценка, стартираме от най-долната лява клетка на матрицата, и сравняваме оценката с трите възможни избора (Choice_1 , Choice_2 , и Choice_3 отгоре) за да открием посоката.
- В случай на Choice_1 , то $A(i)$ и $B(i)$ са подредени, при Choice_2 - $A(i)$ е подредено с празнина, при Choice_3 - $B(i)$ е подредено с празнина.

АЛГОРИТЪМ НА ДП

- Съществуват 3 възможни алтернативи в оценъчната матрица за достигане на дадена позиция: (1)ход по диагонала от позиция $i-1, j-1$ към позиция i, j без санкции за празнини; (2-3) ход от произволна друга позиция от колона j или ред i , със санкция за празнини, която зависи от броя на празните позиции.
- За две секвенции $\mathbf{a}=\mathbf{a}_1\mathbf{a}_2...\mathbf{a}_n$ and $\mathbf{b}=\mathbf{b}_1\mathbf{b}_2...\mathbf{b}_n$, **където** $S_{ij}=S(\mathbf{a}_1\mathbf{a}_2 \dots \mathbf{a}_i, \mathbf{b}_1\mathbf{b}_2..\mathbf{b}_j)$ **then** (Smith and Waterman 1981)

$$S_{ij} = \max \left\{ \begin{array}{l} S_{i-1, j-1} + s(a_i b_j), \\ \max_{x \geq 1} (S_{i-x, j} - w_x), \\ \max_{y \geq 1} (S_{i, j-y} - w_y) \end{array} \right\}$$

The Needleman-Wunsch algorithm

	i	A	B	C	H	J	R	Q	C	L	C	R	P	H
j	0	-1	-2	-3	-4	-5	-6	-7	-8	-9	-10	-11	-12	-13
A	-1	2	-1	-2	-3	-4	-5	-6	-7	-8	-9	-10	-11	-12
J	-2	1	1	0	-1	1	0	-1	-2	-3	-4	-5	-6	-7
C	-3	0	0	3	2	1	0	-1	1	0	-1	-2	-3	-4
J	-4	-1	-1	2	2	4	3	2	1	0	-1	-2	-3	-4
H	-5	-2	-2	1	4	3	3	2	1	0	-1	-2	-3	-4
R	-6	-3	-3	0	3	3	5	4	3	2	1	1	0	-1
C	-7	-4	-4	-1	2	2	4	4	6	5	4	3	2	1
K	-8	-5	-5	-2	1	1	3	3	5	5	4	3	2	1
C	-9	-6	-6	-3	0	0	2	2	5	4	7	6	5	4
R	-10	-7	-7	-4	-1	-1	2	1	4	4	6	9	8	7
B	-11	-8	-8	-5	-2	-2	1	0	3	3	5	8	8	7
P	-12	-9	-9	-6	-3	-3	0	-1	2	2	4	7	10	9

Diagram illustrating the Needleman-Wunsch algorithm. The table shows the dynamic programming matrix for sequence alignment. The sequence being aligned is "A J C J H R C K C R B P" (rows) against the reference sequence "i A B C H J R Q C L C R P H" (columns). The matrix contains scores calculated based on matches, mismatches, and gaps. The path of the optimal alignment is highlighted by a dashed line with arrows, starting from the bottom-right cell (P, H) and ending at the top-left cell (A, A). The path is marked with red numbers 1 through 10, indicating the sequence of matches. The starting point is labeled "start" and the ending point is labeled "end".

	A	T	C	T	C	G	T	A	T	G	A	T	G
	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
G	0	0	0	0	0	2	1	0	0	2	1	0	2
T	0	0	2	1	2	1	4	3	2	1	1	3	2
C	0	0	1	4	3	4	3	3	2	1	0	2	2
T	0	0	2	3	6	5	4	5	4	5	4	3	2
A	0	2	2	2	5	5	4	4	7	6	5	6	5
T	0	1	4	3	4	4	4	6	5	9	8	7	8
C	0	0	3	6	5	6	5	5	5	8	8	7	7
A	0	2	2	5	5	5	5	4	7	7	7	10	9
C	0	1	1	4	4	7	6	5	6	6	6	9	9

Similarity matrix of the alignment of sequence ATCTCGTATGATG and GTCTATCA. $k=2$, substitution cost of +2 if the two characters are identical and -1 otherwise. Both the first and extension gap penalty are -1. Two traceback paths deliver the non-intersecting optimal and near-optimal local alignments.

ПРИМЕР: EYELESS GENE HOMEOBOX

- Сравнение на гените на *Drosophila Melanogaster* с човешкия ген *aniridia*.
- Наблюдават се регулаторни участъци създаващи протеини, които управляват дълги каскади от гени.
- Определени сегменти в *Drosophila melanogaster* и човешкия *aniridia* са почти идентични.
- Най-важният сегмент кодира участъка PAX (paired-box), секвенция от 128 аминокиселини, чиято функция е да свързва специфични секвенции от ДНК.
- Друг общ семент е HOX (homeobox), който се съдържа в повече от 0.2% от общия брой на гените на всички гръбначни.

ПРИМЕР: EYELESS GENE HOMEBOX

Compare the HOX domain

Here we compare the HOX domain of human and fly. The peptide sequences can be obtained from the GenBank database using **getgenPept** to download the data from the NCBI site. First read the human protein information into MATLAB.

Code Input

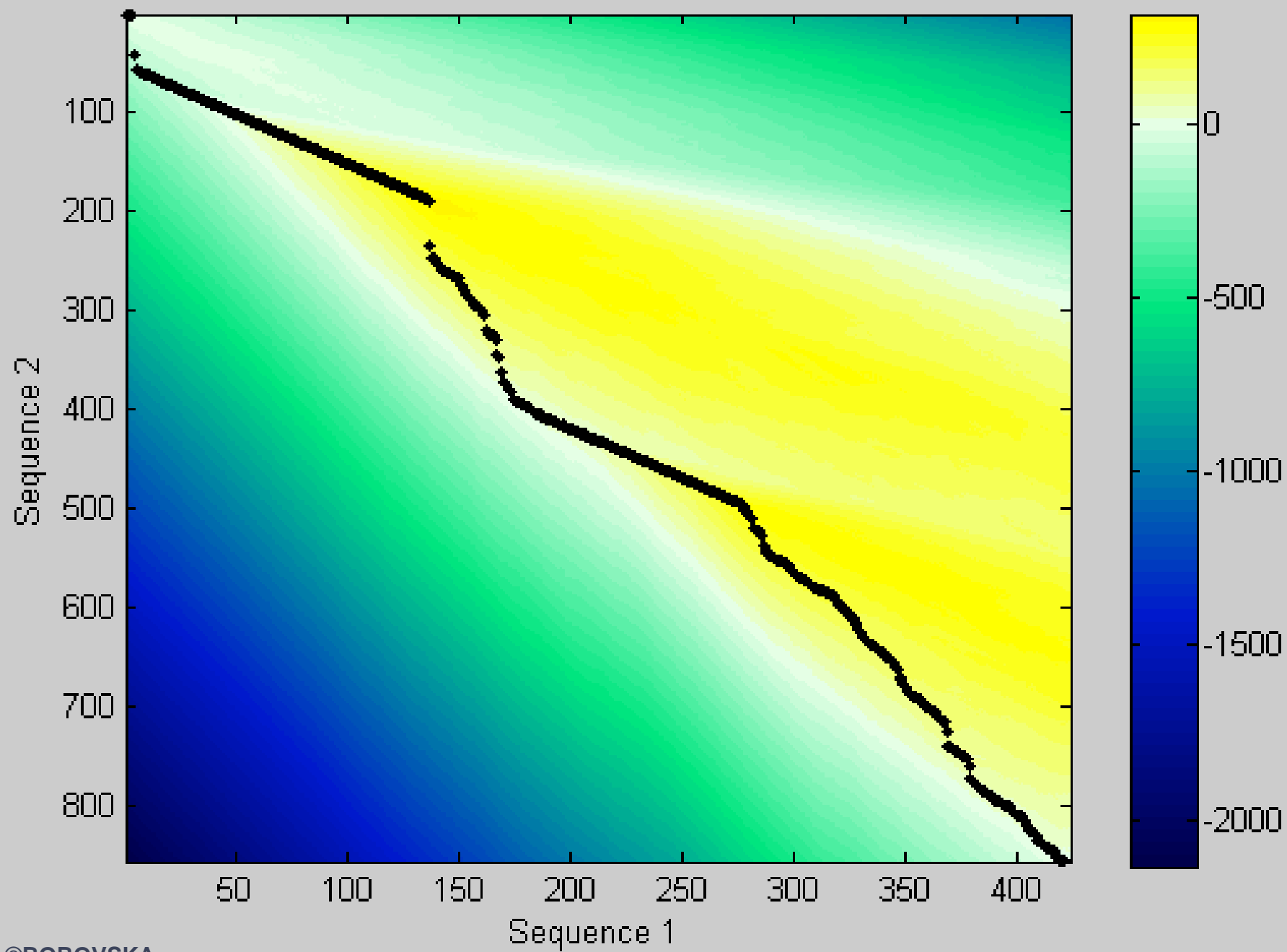
```
human = getgenPept('AAD01939','SequenceOnly',true);
```

Then look at the Drosophila protein (GenBank accession number X79493).

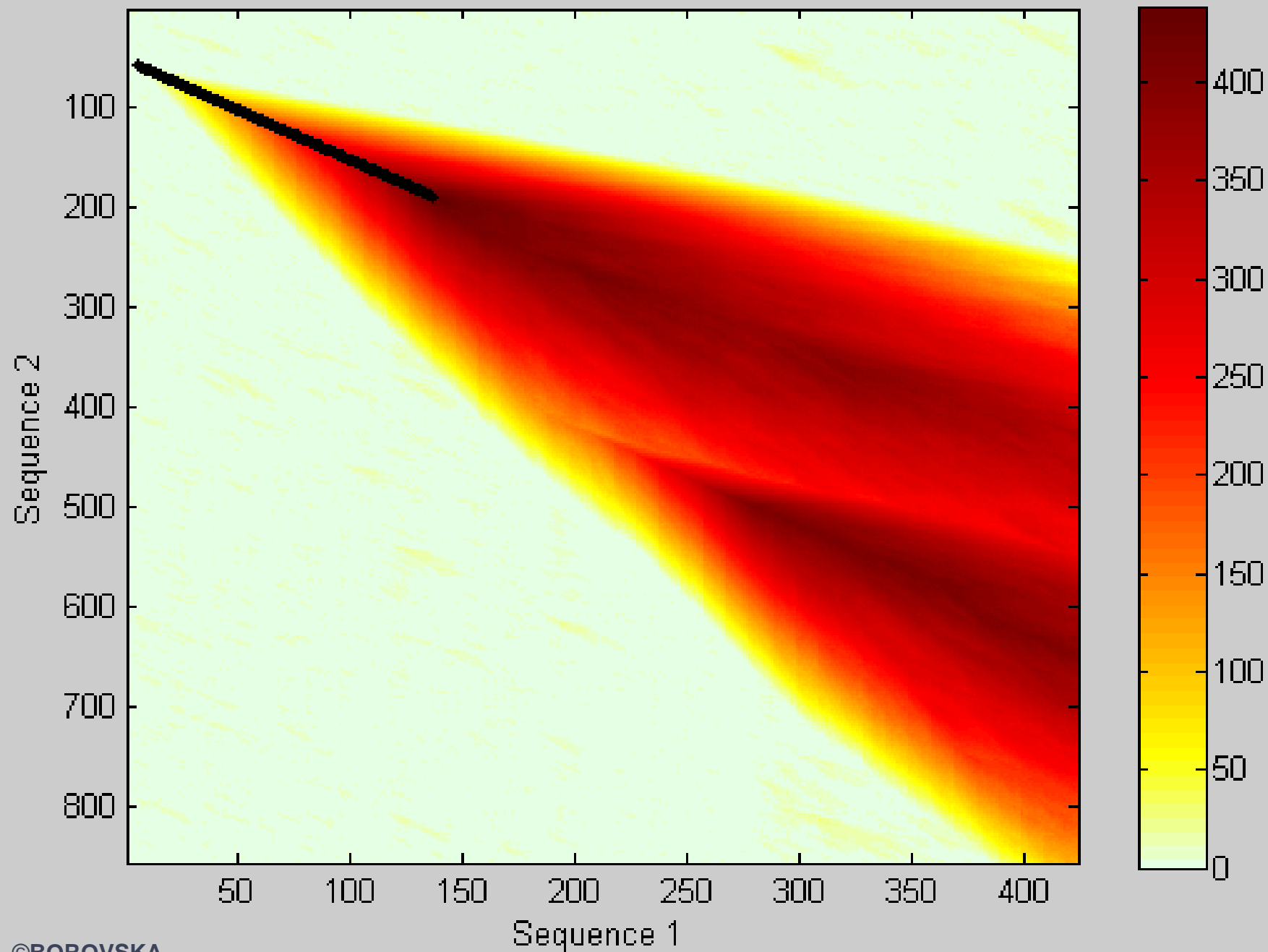
Code Input

```
fly = getgenPept('AAQ67266','SequenceOnly',true);
```

Score for best path

Score for best path

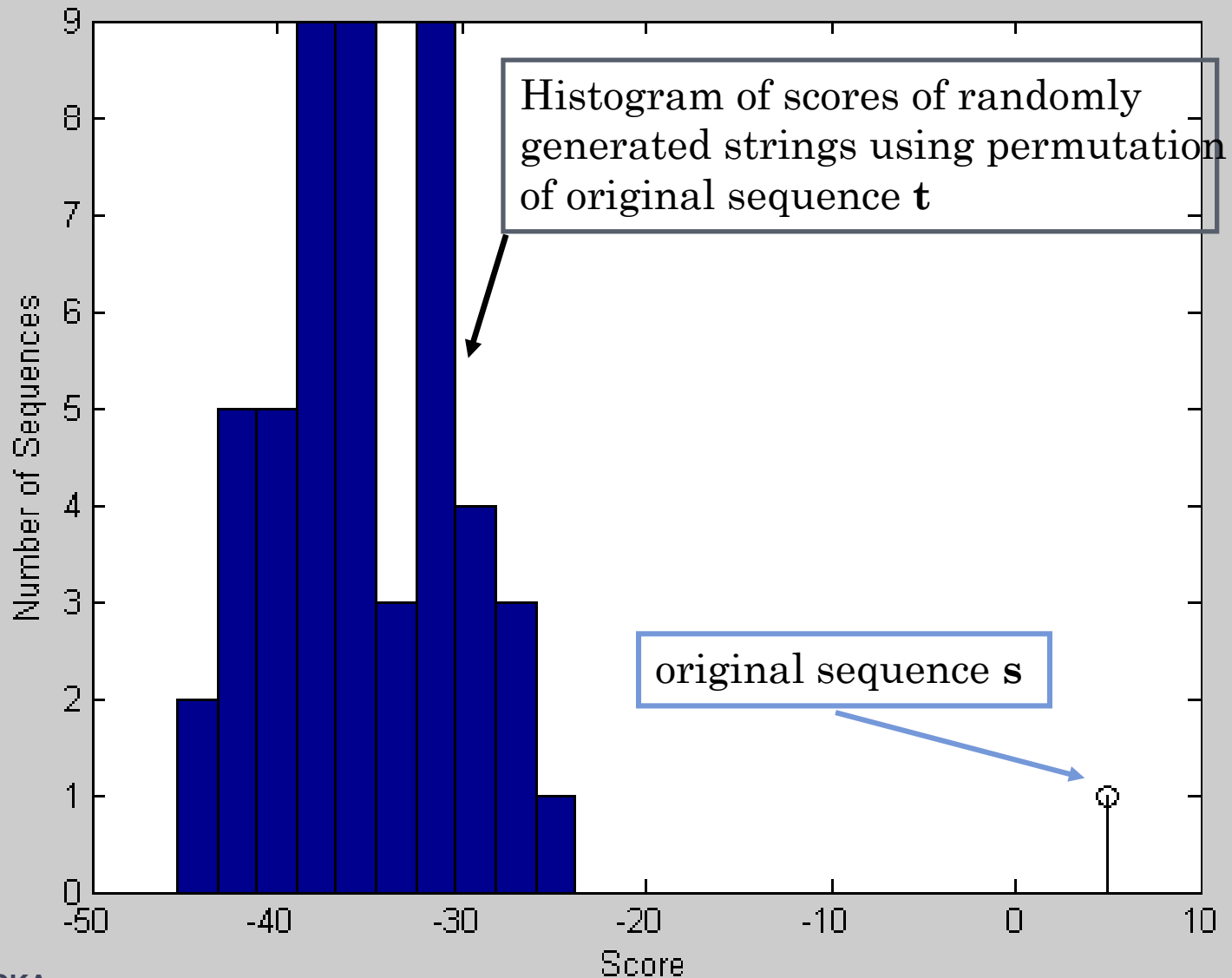

СТАТИСТИЧЕСКИ АНАЛИЗ НА ПОДРЕЖДАНЕТО

Аналогичен на откриването на гени:

- Генериране на рандомизирани секвенции на база втория стринг
- Определяне на оптималните подреждания на първата секвенция с рандомизираните секвенции
- Изчисляване на хистограма и ранкиране на оценките в хистограмата
- Относителната позиция дефинира т.нар. p -стойност.

СТАТИСТИЧЕСКИ АНАЛИЗ НА ПОДРЕЖДАНЕТО

ИЗПОЛЗВАНЕ НА ОЦЕНКА ЗА ДИСТАНЦИЯ (РАЗЛИКИ) ПРИ ПОДРЕЖДАНЕТО НА СЕКВЕНЦИИ (*DISTANCE SCORES*)

- Първоначално предложеният алгоритъм на динамичното програмиране от Needleman и Wunsch и Smith и Waterman се базира на сходството или идентичността на символите в секвенциите
- Алтернативен метод за оценка на подреждането на секвенциите се базира на разликите между секвенциите и символите в секвенциите — *колко промени са необходими за да трансформираме едната секвенция в другата*
- Този метод дава възможност да се прецени, че колкото е по-голяма дистанцията между секвенциите, толкова по-дълго еволюционно време е отнело развитието на секвенциите от общия предшественик.
- Следователно, метод с оценка на дистанцията осигурява адекватен биологичен критерий за сравнение на секвенциите, който е по-ефективен от биологична гледна точка, в сравнение с метода, базиран на сходствата.

K-TUPLE METHODS

МЕТОДИ С ДУМИ

- Използват се от алгоритмите *FASTA* и *BLAST*
- Тези методи осигуряват бързо подреждане на секвенциите, като търсенето се осъществява по множество подредени символи, наричани думи или к-торки (words or *k-tuples*) и впоследствие съединявайки тези думи посредством подреждане по метода на динамичното програмиране.
- Тези методи са достатъчно бързи за да осигурят ефективно търсене в цели бази данни на секвенции, които най-добре съвпадат с входната тестова секвенция
- Методите FASTA и BLAST са евристични – емпирични методи при компютърното програмиране, при които “правилата на палеца” (практически правила) се прилагат за намиране на решения, като се използват обратни връзки за повишаване на производителността
- Тези методи са надеждни в аспекта на статистиката, и в общия случай осигуряват надеждно подреждане.

K-TUPLE METHODS

МЕТОДИ С ДУМИ

- Определя се размера на прозореца (window size, w)
- Едновременно се сравняват няколко символа (остатъка)
- Оценява се броя на сравненията между w двойки от остатъците

СРАВНЕНИЕ НА ДУМИ

Word comparison

$K_{\text{tup}}=1$
“wordlength”=1

	C	C	A	T	C	G	A	T	G
A			•				•		
T				•				•	
C	•	•			•				

Evaluate diagonals

СРАВНЕНИЕ НА ДУМИ

$K_{tup}=2$

	C	C	A	T	C	G	A	T	G
A			•				•		
T				•					
C									

СРАВНЕНИЕ НА ДУМИ

$K_{tup}=3$

	C	C	A	T	C	G	A	T	G
A			•						
T									
C									

ТЪРСЕНЕ С ПРОЗОРЦИ

Window-based Approach

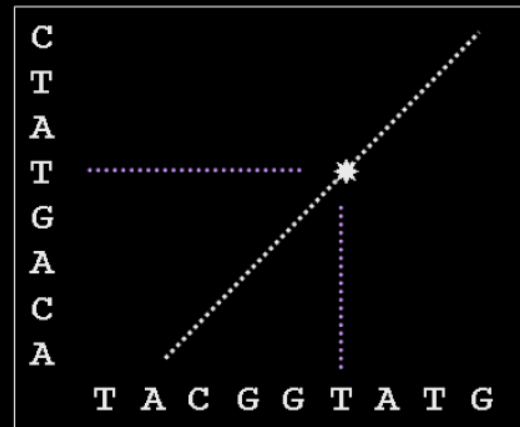
T **A C G** G T A T G
| | |
A C A G T A T C

T A **C G G** T A T G
| | |
A C A G T A T C

T A C **G G T** A T G
| | |
A C A G T A T C

T A C G **G T A** T G
| | |
A C A G T A T C *

Word Size = 3

WINDOW & STRINGENCY

ПРОЗОРЦИ И КОЕФИЦИЕНТ НА СЪВПАДЕНИЕ В ПРОЗОРЕЦА

Window / Stringency

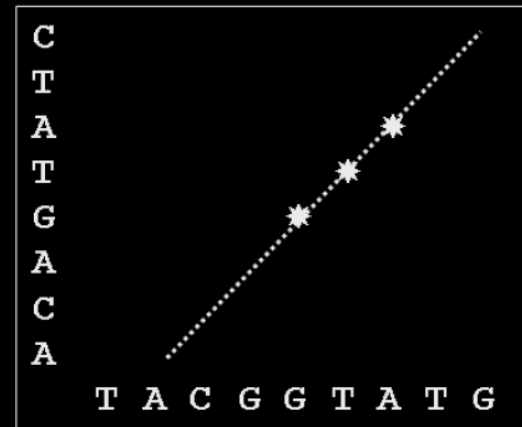
T A C G G T A T G
T C A G T A T C

T A C G G T A T G
T C A G T A T C

T A C G G T A T G
T C A G T A T C

T A C G G T A T G
T C A G T A T C

Window = 5 / Stringency = 4

АЛГОРИТЪМЪТ FASTA

- *Алгоритъмът FASTA най-често се използва за търсене в бази данни на биологични секвенции*, като осигурява метод, алтернативен на този на динамичното програмиране (ДП) за подреждане на биологични секвенции.
- Локализирант се късите еднакви участъците в двете секвенции.
- Като стартова точка за подреждане по алгоритъма на ДП се използва поредица от множество съвпадащи участъци, които се наблюдават в един и същи ред и в двете секвенции
- По-старите версии на FASTA осъществяваха глобално подреждане, но по принцип съвременните версии правят локално подреждане със статистически оценки на резултатите.

АЛГОРИТЪМЪТ FASTA

- Програмата PLFASTA в състава на пакета FASTA създава диаграма на участъците с най-висок процент на съвпадение, аналогично на метода на точковата матрица, и по този начин осигурява възможност за генериране на алтернативни подреждания.
- *FASTA suite* се поддържа от Genestream на <http://vega.igh.cnrs.fr/>. Програмите включват *ALIGN* (*global, Needleman-Wunsch alignment*), *LALIGN* (*local, Smith-Waterman alignment*), *LALIGNO* (*Smith-Waterman alignment, no end gap penalty*), *FASTA* (*local alignment, FASTA method*), and *PRSS* (локално подреждане с разбъркани копия (scrambled copies) на втората секвенция за статистически анализ).

ОЦЕНКА НА КАЧЕСТВОТО НА ПОДРЕЖДАНЕТО СЪС САНКЦИИ ЗА ПРАЗНИ ПОЗИЦИИ (GAP PENALTY)

sequence 1	V	D	S	-	C	Y
sequence 2	V	E	S	L	C	Y
SCORE	4	2	4	-11	9	7
(26)						

SCORE = SUM OF AMINO ACID PAIR SCORES
MINUS SINGLE GAP PENALTY (11) = 15

- Празни позиции се вмъкват при подреждането по такъв начин, че еднаквите или подобни киселини да се позиционират една под друга, съответно, в двете секвенции.
- В най-добрия случай, при подреждането на сходни секвенции, се получават дълги участъци от идентични или сходни двойки аминокиселини и много малко празнини.
- При много различни секвенции (голяма дистанция), подреждането обхваща големи участъци от различни символи и голям брой празнини.

ОЦЕНЪЧНИ МАТРИЦИ ПРИ ПОДРЕЖДАНЕТО НА СЕКВЕНЦИИ ОТ АМИНОКИСЕЛИНИ

- Матриците **Dayhoff PAM** се базират на еволюционен модел на измененията на протеина
- Матриците **BLOSUM** са предназначени за откриване на протеини, които принадлежат на едно и също семейство протеини
- Повечето програми за подреждане се предлагат с препоръчителни оценъчни матрици и санкции за празнини, които са полезни в повечето случаи
- При някои по-нови методи (като напр., **Bayesian methods**) се използват едновременно множество оценъчни матрици и санкции за празнини за генерирането на най-качествените подреждания на секвенциите

ОЦЕНЪЧНИ МАТРИЦИ DAYHOFF PAM250 И BLOSUM62 ЗА ЗАМЕСТВАНИЯТА НА АМИНОКИСЕЛИНИТЕ ПРИ ЕВОЛЮЦИЯТА НА ПРОТЕИНИТЕ (SUBSTITUTION MATRICES)

- Съдържат положителни и отрицателни стойности, отразявайки степента на сходството на всяка аминокиселина в протеините.
- Високата оценка на дадено подреждане на секвенциите показва висока степен на сходство на сравняваните протеини.
- Стойностите на оценките за наличието на празнини в сравняваните протеини са отрицателни, защото по същество те отразяват различия в двата протеина

РАМ MATRIX: Point Accepted Mutation (ТОЧКОВИ МУТАЦИИ)

Използва “еволюционен модел“, базиращ се на установени различия в тясно свързани протеини

- Моделът включва дефинирана скорост за всеки тип изменение на секвенцията
- Суфиксът (n) отразява изминалото “време”:
Скорост на прогнозираната мутация ако (i) $n\%$ от аминокиселините са се променили
- Така напр., матрицата РАМ1 оценява очакваната скорост на заместванията ако 1% от аминокиселините в състава на протеина са се променили
- РАМ1 се използва като база за създаването на други матрици като се добавя възможността за изследване на възникването на множество замествания в едни и същи позиции на секвенциите
- РАМ1 - използва се за сходни секвенции (по-кратко еволюционно време)
- РАМ250 – за различаващи се секвенции (по-дълго еволюционно време)

BLOSUM:

BLOCK SUBSTITUTION MATRIX

Базира се на % замествания, наблюдавани при блокове от консервативни участъци в секвенциите на протеини с различно еволюционно развитие (в BLOCKS бази данни)

- Не се основава на специфичен еволюционен модел
- Суфиксът (n) отразява очакваното сходство:
Среден процент (avg %) на сходство при множественото подреждане на секвенциите, от което е генерирана матрицата
- Матрицата BLOSUM62 се генерира от подреждания на секвенции на протеините при установено сходство на по-малко от 62%
- Базите данни Blocks съдържат *подредени сегменти без празнини*, съответстващи на най-консервативните участъци на протеините (*с най-малко изменения*)
- BLOSUM45 – за различаващи се секвенции
- BLOSUM62 – за сходни секвенции

ОЦЕНЪЧНИ МАТРИЦИ ИЛИ МАТРИЦИ НА ЗАМЕСТВАНИЯТА

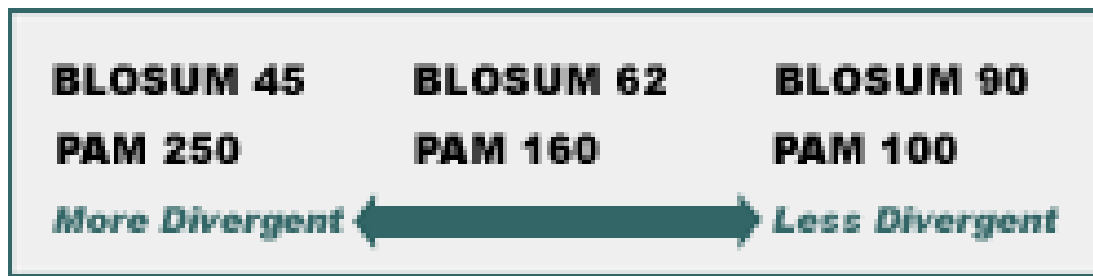
PAM & BLOSUM

- *PAM = Point Accepted Mutation*

използва “еволюционен модел” базиран на открити различия при подреждането на тясно свързани протеини

- *BLOSUM = BLOck SUBstitution Matrix*

базира се на % замествания на аминокиселини, в блокове от консервативни участъци в секвенциите на протеини с различно еволюционно развитие

WEB SITES ЗА ПОДРЕЖДАНЕ НА ДВОЙКИ СЕКВЕНЦИИ

- Bayes block aligner
<http://www.wadsworth.org/res&res/bioinfo>
- BCM Search Launcher: Pairwise sequence alignment
<http://dot.imgen.bcm.tmc.edu:9331/seq-search/alignment.html>
- SIM—Local similarity program for finding alternative alignments
<http://www.expasy.ch/tools/sim.html>
- Global alignment programs (GAP, NAP)
<http://genome.cs.mtu.edu/align/align.html>
- FASTA program suite
http://fasta.bioch.virginia.edu/fasta/fasta_list.html
- BLAST 2 sequence alignment
<http://www.ncbi.nlm.nih.gov/gorf/bl2.html>
- Likelihood-weighted sequence alignment lwa
<http://www.ibr.wustl.edu/servive/lwa.html>

МНОЖЕСТВЕНО ПОДРЕЖДАНЕ

- Множественото подреждане е разширение на подреждането по двойки с цел да се осигури сравнението на повече от две секвенции
- Методите за множествоно подреждане обхващат всички секвенции в дадено множество
- Най-популярният софтуерен инструмент за множествоно подреждане е **CLUSTAL**.
- Множественото подреждане на секвенции се класифицира като изчислителен проблем с NP-сложност.

	1	10	20	30	40	50	60	70	80	90	100
HD1345_Nar-Q	-----										
	HMKFIIMPKYSIARRIGFYFLIMIGFASLISGISLGIHWSNKSQAGLINVSGLRMQSYRFLYEHEHHNPISPSRLAEYRQSLNSPEIKESLEYKCFLLPT										
Hin_Nar-Q	MYTKGSVSTRIAKYLFILIVAGVYSSSLAIHSSNKYDAERINISGLRMQSYRLLYEMQEPEVETNLRRYHISLHSSALLE-VQHQFFTPN										
Eco_Nar-Q	HIVKRPVSASLARAFYIVLLSILSTGIALLLTASSLRDAERINISGLRMQSYRLGYDQLSGSPQLNAHRQLFQQLHSPVLTN--LNVHVPPE										
Consensusn..K.s!s.ria.yffii...a.lisgisL.i#.Snk.DAeaIN!sGSLRMQSYRLLY##..p.s....l..%.qslhSp.l.#...n..%.P.										
	101	110	120	130	140	150	160	170	180	190	200
HD1345_Nar-Q	-----										
	EVTERYDNLKQSWQAMEGFINGORDAYVANLEGYARQVNNFVMSLOSFAELKLIKIAIGVIVSMLLIIGLAYIGVHYTRKKIAPLNQLVVASRQIKNE										
Hin_Nar-Q	VLRHSYQNLQKRWTHNEKYARQQDYKNYSKQLTDYVADVDYFYFELQRFSEQKHILGVSVLGFAMLLILLHVSYYIHYTNREVVKPLHLMTKASHQVQNR										
Eco_Nar-Q	AVKTRYAHLNANALEHNNRLSKGDLPHYQANINMYVNDQLFVLAHQHYAERKMLLVVAISLAGGIGIFTLVFFTLRRIRHQVVAAPLNQLVTASQRIEHG										
Consensus	.vk.rY.nl.q.W..H#.....gD...Y.a#l..Yv.#!#.FV..LQ.%aE.K..l.!..nllI..#v....uytr..!!aPLnq#v.AS.q!...										
	201	210	220	230	240	250	260	270	280	290	300
HD1345_Nar-Q	-----										
	DFDHVRLVVTPEPNELGFLSSFTQMASELAKLYASLEEKVEOKTRRLISVNHSLLVLFQCSQLLSAKPLNQSVELYEVLQIILDNEHLRAIEIQVYGAQYH										
Hin_Nar-Q	QFNHPILOTARKQNELGTLARVFTQSTELGQLYSRLEEAVNEKTQKLQRTNRTLSTLYQSAQLLNTNTINDKILNQVLNHYIFISDHLNFVKVEVNGRAHM										
Eco_Nar-Q	QFDSPLDNLPNELGLLAKTFNQSSSELHKLYSLEASVEEKTDLHEAKRRLLEVLYQCSQALNTSQIDVHCFRHILQIVRONEAAEYLELV--GENH										
Consensus	#F#h.pLdt...pNELG.La.tFtQMssEL.kLY.sLEa.V##KTr.L...nr.L.vL%QcsQLLnt...i#...l..!L!i!.dn#hl...e.#V.ga#..H										
	301	310	320	330	340	350	360	370	380	390	400
HD1345_Nar-Q	-----										
	MYTIDNAPAQTDWDFTEIARYENEKYARLGKPKSLLCPDERITKNVSEHIGRSLYVLQVQKQQQLVLMEERSIIARELHDSLAQSLTFFKIQISLLKYN										
Hin_Nar-Q	DITLGKQDANNEQLIETLSVDNEELGVLSHQAGLPCPDPRINQLAQLARALYFAHNLROKEQLLLMEERSIIARELHDSLAQVLSFLQIQLTLLKHN										
Eco_Nar-Q	RISEGQPNPELPMQILPVTHQETVYGEHWNQSHVSSSEPLLNSVSHLGRGLYFNQAKHFQQLLLMEERATIIARELHDSLAQVLSYLRITQLTLLKRSI										
Consensus	.!t.g...a#...#i....v##e..g.L.Hq.sl.cpderi...nvs.MlgR.LYf.q.qkq.#QLLMEERsiARELHDSLAQVLSxL.IQLtLLK.n.										
	401	410	420	430	440	450	460	470	480	490	500
HD1345_Nar-Q	-----										
	ETVKNHAKQKT--ILADFEKALNERYSQLRELLSTFRLTIEEANLTCALERVLQSLRSRTSAKISLNCKLPSTFSAQQVHALQIVREAVINAIKHSNA										
Hin_Nar-Q	KKEDQSKEKSLATIANFEQALSGGYAQLRELLATFRLTIEEANLQALKQVYDLSRSQTTHQNNVNCQLPSQSLNPQQLVHVLIQIVREATTNATKHSQG										
Eco_Nar-Q	PEDNATAQS---IMADFSQALNDAYRQLRELLTFRLTQQADQLPSALREMLDTLQNTSAKLTLQCRPLTLALDAQMQVHLLQIIREAVLNAMKHANA										
Consensusk.k...I.A#FeqALn.aY.QLRELL.TFRLTi##a#L..AL..vldslrsqtsak..l#C.LPsq.l.aqqqVH.LQI!REAV.NAIKHS#a										
	501	510	520	530	540	550	560	570	579		
HD1345_Nar-Q	-----										
	TQIEVIAETNQDGEQCLIVRONGNGIYNGIEPDHYGLTIHKERAQLKGEFTIINRAEGGVQVHVTLPTLL										
Hin_Nar-Q	TVIEISARINAEGEYEILVEDGVGIPMLEEPEGHYGLNIHAEKRCQLNAQLHIHREQGGTQVKITLPTLY										
Eco_Nar-Q	SEIAYSCVTAPDGNHTVYIRONGIGIGEPKEPEGHYGLNIHREKAEKRLGGTLTFSQPSGGTLLVSISFRSAREEESQLM										
Consensus	t.Ie!sa.tn.#G#....l-rD#G.GI.#..EP#qHYGLNIH.Era.qL.g.lti..r..GGtqV.ltlp.tl.....										

РЕДАКТОРИ И ФОРМАТИРАЩИ ПРОГРАМИ ЗА МНОЖЕСТВЕНО ПОДРЕЖДАНЕ НА СЕКВЕНЦИИ

- След получаването на крайната конфигурация на множественото подреждане (msa program), може да се наложи подредените секвенции да се редактират ръчно за подобряване на подреждането.
- Фактори, които се вземат предвид при избора на редактор на секвенциите (sequence editor), който е препоръчително да съдържа колкото се може повече от долуизброените свойства:
 - (1) ясно и цветно представяне на символите на секвенцията
 - (2) разпознаване на формата на представянето на секвенцията като изход от msa програмата и поддържане на адекватен формат до завършването на редактирането
 - (3) подходящ и удобен потребителски интерфейс, осигуряващ възможност за прибавяне, изтриване и местене на символи и/или части от секвенциите и актуализиране на представянето на секвенциите след редактиране на подреждането.
- Осигуряване на допълнителни възможности като напр., като маркиране на консервирани участъци в подредените секвенции

ФОРМАТИ ЗА МНОЖЕСТВЕНО ПОДРЕЖДАНЕ НА СЕКВЕНЦИИ

- Два от най-популярните формати са **Genetics Computer Group's MSF format** и **CLUSTALW ALN format**. Because these formats follow a precise outline, one may be readily converted to another by computer programs.
- Софтуерът **READSEQ** (D.G.Gilbert от Indiana University, Bloomington може да се изпълни на почти всяка компютърна платформа (FTP - <ftp.bio.indiana.edu/molbio/readseq>)
- **Web**-базиран интерфейс за **READSEQ** от Baylor College of Medicine <http://dot.imgen.bcm.tmc.edu:9331/seq-util/sequtil.html/>
- Софтуерният пакет **SEQIO** осигурява програмни модули на С за конвертиране на файлове от секвенции от един формат във друг - FTP - <ftp.pasteur.fr/pub/GenSoft/unix/programming/seqio-1.2.tar.gz>; документация - <http://bioweb.pasteur.fr/docs/doc-gensoft/seqio/>.

РЕДАКТОРИ НА СЕКВЕНЦИИ

- **CINEMA** (Color Interactive Editor for Multiple Alignments) – програма с богата функционалност за редактиране и анализ на секвенции, вкл. Анализ с точкова матрица – аplet, който се изпълнява под Web browser и следователно, на всяка компютърна платформа
- **GDE** (Genetic Data Environment) – осигурява общ интерфейс към UNIX-базирани компютри за анализ на секвенции, редактиране на подреждане на секвенции, и дисплей (Smith et al. 1994) – достъпна от няколко FTP сайта
- **GeneDoc** - редактиране на подреждане на секвенции, и дисплей (K. Nicholas и H. Nicholas от Pittsburgh Supercomputing Center)
- **MACAW** – софтуер за множествоно подреждане на секвенции и софтуерен инструмент за редактиране на секвенции (Schuler et al. 1991). В зададено множество от секвенции, програмата намира блокове без празнини в секвенциите и изчислява статистически тяхното значение

GENEDOC

```

          920          *          940          *          960
XPFara      : Y PS C ERKSIDDLFQSFSSRLHGVEMMS YY IPVLLIEFS DKSFSF SS : 6
XPF_HUMAN   : Y PE C ERKSIDLIGSLNNGRLSDICISMS YY RPVLLIEFDPSEFSLSR : 7
RAD1_YEAST  : Y PD C ERKSIDLIGSLQNNALANQCKKML YYAYPTLLIEFDGOSFSL PF : 9

          *          980          *          1000          *          1020
XPFara      : SD-----SDDPYII SKL LLVLHFPRL NSRLHATAE PTT : 8
XPF_HUMAN   : GA-----FQE S ISKL LLVLHFPRL NCPSPHATAE FEZ : 8
RAD1_YEAST  : SEERNYKNKDISTVHFSSK C EIQKLAKLVLEPTL WSSPLQTVN ILE : 9

          *          1040          *          1060          *          1080
XPFara      : LKSNQD PDE RNR GVPSEEG IENDI --A ENYNTSAVEFLR PGVSDA YRS : 9
XPF_HUMAN   : LKQS P PDAATH A TA S E PE-----SEKYNPGPODFLL PGVNAK CRS : 8
RAD1_YEAST  : LELG E PDP NA I GT KVR DFNSTA GLKDGDNESKFKRLIN PGVSKI YFN : 10

```

ФОРМАТИРАЩИ ПРОГРАМИ ЗА СЕКВЕНЦИИ

SEQUENCE FORMATTERS

- **Voxshade** е форматираща програма (автор - К. Hofmann) за маркиране на идентични или сходни участъци на секвенциите при множествоно подреждане (msas) с щриховане, достъпен от FTP -

<http://www.isrec.isb-sib.ch/sib-isrec/boxshade>

- Web сървър

http://www.ch.embnet.org/software/BOX_form.html

приема файл с множествоно подреждане във формат Genetics Computer Group MSF или формат CLUSTAL ALN, при различни опции за формата на изходния файл

ФОРМАТИРАЩИ ПРОГРАМИ ЗА СЕКВЕНЦИИ SEQUENCE FORMATTERS

- **CLUSTALX** е софтуерен инструмент за форматиране на секвенции, осигуряващ Windows интерфейс за CLUSTALW msa за широка гама компютърни платформи
- <ftp-igbmc.u-strasbg.fr/pub/ClustalX/>